

За праксиологическата рефлексия и нейните проявления в основните функции на учителя

Диана Железова – Миндизова

***Praxiological reflection and its manifestations in the basic functions of the teacher:** The paper presents the four major types of reflection – intellectual, personal, dialogical and praxiological and their implementation in the traditional functions of teacher's roles. The praxiological reflection proves to be a constituent part in all the pedagogical functions. It strengthens teacher's motivation for self-assessment and self-development.*

Key words: types of reflection, praxiological reflection, self-assessment, self-evaluation

ВЪВЕДЕНИЕ

Рефлексията е възникнала като проблематика първо във философията. Терминът „рефлексия“ идва от латински „reflexes“ и в буквален превод означава *обръщане назад*. В различните философски системи този проблем има различно съдържание. Според Кратък философски речник (<http://philosophy.evgenidinev.com/reflexio/>) рефлексията е „*Самопознание на мисленето; в най-широк смисъл — самообоснование. Размишление, самонаблюдение, анализ на собствени мисли и преживелици; отзвук*“.

В своята книга „Рефлексията в познанието, самопознанието и практиката“ Веселин Василев изследва задълбочено рефлексията от погледа на много автори – философи и дава своя преценка за тълкувание на понятието, както и неговите характерни особености[1]. Той извлича всички ценни идеи от направените аналитични обобщения, като се съсредоточава главно върху функционалната роля, която имат тези концепции върху явлението *рефлексия*.

„Рефлексията е социокултурно обусловена интелектуална процедура (процес, набор от осъзнати и контролирани умствени действия), насочена и осмислена към самопознание: познание за собствената познавателна дейност и на собствената личност. Рефлексията също е мислен диалог с другия, при което се възпроизвежда логиката и съдържанието на мисленето на партньора, а субектът се самопознава чрез контрола и осъзнаването на ефекта от собственото си поведение върху партньора. Рефлексията е и мислено проследяване и контрол върху реализацията на знанията и качествата на субекта в практическата му дейност (рефлексивен контрол върху определяването и технологизирането на собствените знания и качества) ” (Василев, 2006, с. 265).

ИЗЛОЖЕНИЕ

За изясняване същността на рефлексията, ще използваме следната класификация на рефлексията според Веселин Василев (Василев, 2006, с. 109):

Интелектуална рефлексия

Най-разпространеното описание на интелектуалната рефлексия се изразява с фразата „мислене за мисленето“. Чрез интелектуалния рефлексивен анализ се осъзнава собствената познавателна дейност и действията, които я съставят. Осмисляне на връзката между извършените действия и усвоените знания, както и обратното, вече получените знания, в резултат на какви действия са усвоени. Интелектуалната рефлексия служи за анализиране на схемите и моделите, чрез които са усвоени знанията, откриване на силните им и слабите страни и изготвянето на нови, усъвършенствани модели и схеми.

Личностен тип рефлексия

Личностната рефлексия представлява своеобразно „обръщане поглед към себе си“. Способността да гледаш на себе си като на някой друг, да анализираш и

оценяваш собствените си качества и недостатъци. Да имаш реална представа за възможностите си.

Рефлексия като диалог

Диалоговата рефлексия може да се опише чрез схемата: „ **Аз** мисля, че той мисли, че **Аз** мисля ...” и „Той навярно смята, че **Аз** съм...”. Способността мислено да се поставиш в позицията на другия, за да разбереш по-добре неговите позиции, логиката на действията му, мотивите за неговото поведение. И съответно заставайки от гледната точка на другия, опознавайки и анализирайки позициите и възгледите му, да откриеш ефекта от своите собствени такива. Да опознаеш себе си, позициите си, мотивите си, чрез вглеждане в отражението и влиянието им върху партньора.

Праксиологическа рефлексия

Праксиологическата рефлексия е разграничена като самостоятелен тип рефлексия едва през 1989 – 1990 год. от В. Василев. Най-малко са и изследванията и опитите в тази насока на рефлексивната проблематика, но тя има важно практическо значение. **Същността на праксиологическата рефлексия се изразява** в: разбишленията, които субектът прави, за да подбере най-подходящите и нужните му знания, за да разреши даден практически проблем; мисловните процедури, които извършва, за да подготви и „нагоди” тези знания, за да са му от най-голяма полза и да постигне най-добър ефект при решението; превръщането на знанията в инструменти и технологии, които да използва в практическата си дейност.

Една ценна основополагаща идея за разграничаването на тази рефлексия се съдържа в концепцията на Хегел за *отчуждаването* на идеите и тяхното опредметяване в реалното битие на човечеството и отделния човек.

Праксиологическата рефлексия предполага осмисляне на професионалното действие „в действие” и насочено, контролирано и регулирано връщане назад по професионалния път с цел саморегулиране и надграждане на собствения професионален профил. Праксиологическата рефлексия може да бъде приета за критерии и измерител на социалната и психологическа зрялост на професионалната личност, тъй като тя позволява да предвиди последиците и резултатите от собствените си постъпки и професионални решения[2,3,4].

Според Хандал и Лавас, веднъж отрефлексиран, педагогическият опит се превръща в достъпен и податлив на усъвършенстване, като носи белезите на практическа теория на обучение. В подкрепа на това е и теорията на Стърнбърг за практическия интелект, който се развива в резултат на остойностения професионален опит[5].

Какви са проявленията на видовете рефлексия в основните функции на учителския труд?

За да се разкрият изцяло характерните особености на учителския труд, е необходимо да се анализират и обособят неговите професионални функции. В това отношение най-приемлива е функционалната структура, предложена от руската психоложка Н.В.Кузмина, която е възприета и приложена и у нас[7,8,9].

Проектировъчната и конструктивната функции авторката обединява в една. Така се обособяват следните четири функции: **комуникативна, конструктивна, организаторска и гностична** (по Ст. Жекова, 1992).

Комуникативна функция

Тази функция е изучена по-пълно както от педагогическата психология, така и от педагогическата наука, от специалните методики. Най-голямо внимание се отделя на речевата комуникация, като изключително значима, с ярка сила и роля в цялостната учителска дейност.

Действително комуникативната функция е много съществена, защото тя е функция на общуването, а общуването е основен механизъм в реализацията на професията.

Разглежда се взаимодействието в пълния му обхват и съдържание – на първо място, като общуване с учениците, но и общуване с техните родители, с колегите, администратори, с други социални среди, които имат директно или косвено отношение към учебно-възпитателния процес.

Комуникативната функция е универсална и с най-пълен обхват, тъй като включва професионалните взаимодействия в цялото им богатство и разнообразие. Проблемът на комуникативната култура е проблем на целенасочената и добре премислена специфична професионална подготовка. Това откроява три типа рефлексия – **рефлексията като диалог, личностната и праксиологическата**. Липсата на тези компоненти може да направи общуването некачествено и непълноценно.

Конструктивна функция

Всички изследователи на учителския труд подчертават, че конструктивната функция има “ярка творческа природа”. Тази оценка е напълно основателна, защото това е функция на програмирането, на проектирането и предвиждането в дейността на учителя (урочна, извънурочна, извънучилищна).

Конструктивна функция изразява най-съзидателните страни на труда на учителя – предвиждането, прогнозирането, проектирането и програмирането. Това е точна преценка за възможностите и мястото на учебното съдържание и всички останали учебно-възпитателни средства в подпомагането на развитието. Ясно се откроява значението и необходимостта от **интелектуална, личностна и праксиологическа рефлексия**.

Организаторска функция

Тази функция се свързва с организирането на дейността на обучаемите - аудиторна, групов и индивидуална работа.

Може да се обособят следните две насоки на организаторската функция:

- 1) организиране собственото поведение на учителя по време на урока;
- 2) организиране дейността на обучаемите, което изисква постоянна активност на тяхната познавателна сфера.

Организаторската функция се проявява в систематизирането и подреждането на задачите на учителя и дейностите и действията по тяхното решаване, в определянето на насоките и акцентите в работата. Ясно се откроява значението и важната роля на **рефлексията като диалог и на праксиологическата рефлексия** за ефективната организаторска дейност на учителя. Всяка организационно-управленска стъпка трябва да бъде рефлексивно премислена с оглед на нейните обективно-реални последици за ученика.

Гностична (познавателна) функция

Според Кузмина, гностичната функция е свързана с натрупването на нови знания за целите, за състоянието на обектите и субектите на педагогическото въздействие и за психическите особености на учащите.

Познавателната дейност на учителя стои най-често във фокуса и в центъра на осмислянето на неговата професия. Добрият учител трябва да познава когнитивните механизми, способите, познавателните действия, чрез които знанията и уменията могат успешно да се усвоят от учениците. За пълноценното осъществяване на гностичната функция се включват трите вида рефлексия: **интелектуалната, диалоговата и праксиологическата**.

Направеният анализ на традиционните педагогически качества разкрива широкоспектърния профил на учителя и потвърждава тезата, че рефлексивните умения са неразривна част от педагогическия труд. Характеризираните четири основни професионални функции (комуникативна, конструктивна, организаторска и гностична) на учителя са тясно свързани, с взаимно влияние и въздействие. Всяка от тях се структурира и реализира на базата на елементи или страни от останалите, а самата тя предполага и осигурява другите функции. Сред всички тях гностичната

функция на учителя изпъква като “най-универсална”, пронизваща цялостния труд на учителя. Това обаче не означава най-важна. Важни и значими са всички професионални функции, защото всяка от тях има своето неотменимо място в единната функционална структура – учителската професия “в действие”. Те характеризират труда на учителя при различни условия и форми на неговата реализация – по време на урока и всички извънурочни форми, при работата му с всички и с отделни ученици, при взаимодействията му с родители и колеги.

Фиг. 1 Взаимовръзка между педагогическите функции на учителя и видовете рефлексии, класифицирани според В. Василев

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При осъществяването на педагогическите функции се включват и четирите вида рефлексия, според класификацията на В. Василев. Тези взаимовръзки са илюстрирани на фиг.1 и е ясно, че праксиологическата рефлексия присъства при реализирането и на четирите педагогически функции. **Така тя се оказва дефинираща и водеща при осъществяването на тези функции, а от там и на педагогическите роли на учителя.**

Умението за праксиологическа рефлексия се съдържа във всяка педагогическа роля. Тази рефлексивна компетентост на учителя води както до качествено остойностяване на неговия труд, така и неизменно до неговото професионално надграждане, а структурираната педагогическа рефлексия се извежда като важен компонент на традиционните професионални роли, функции и характеристики на учителя.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Василев, В. Рефлексията в познанието, самопознанието и практиката, изд. „Макрос“, Пловдив, 2006
- [2] Василев, В. Рефлексивни технологии и технологии за формиране на рефлексия. – Юбилейна научна конференция „20 години Педагогически факултет“. Ч.1: Стратегии и технологии в образованието. Пловдив, ПУИ, 2004
- [3] Василев, В. Рефлексия в професионалната дейност на учителя. – Професията и личността на учителя (Юбилеен сборник). Пловдив, „Сема 2001“, 1998

[4] Василев, В., Е. Гергова, Й. Димова, Рефлексията над знанието и проблемът за нейното дидактическо моделиране. – Н. тр. на ПУ „П. Хилендарски”, т. 30, кн.2, 1993

[5] Василев, В., Й. Димова, Т. Коларова – Кънчева, Рефлексия и обучение. 1. част: Рефлексията – теория и практика. Пловдив, „Макрос”, 2005

[6] Василев, В. Анализ на методите за изследване на рефлексията. – Рефлексия, дейност, култура. Пловдив, ПУ „П. Хилендарски”, 1993

[7] Жекова, Ст. Психологията в хуманитарното образование. // Педагогика, 2003, № 10, с. 22 – 30.

[8] Жекова, Ст., Професионализиране на личността (учителят в своята професия), С., МНП, 1978

[9] Жекова, Ст., М. Михайлов, Е. Пенчева, Ал. Лакюрски, Н. Колева, Професиограма на българския учител (теоретичен модел). С., МНП – ЦИУУРК, 1981

За контакти:

доц. д-р Диана Петрова Железова-Миндизова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: (086) 821521.

Докладът е рецензиран.